

Vienkārši par sarežģīto

Recenzija par grāmatu: Ivars Ījabs.

Sociāldemokrātija un valsts dibināšana: Latvija.

Rīga 2018. 49 lp. ISBN 978-9934-19-670-6

Guna Plakane

2018. gadā pie lasītājiem nonāca politologa, politikas zinātnes doktora Ivara Ījaba darbs “Sociāldemokrātija un valsts dibināšana: Latvija”. Izdevums tapis ar Frīdriha Eberta fonda (*Friedrich Ebert Stiftung*) starptautiskā projekta atbalstu, tā mērķis ir izziņāt un skaidrot sociāldemokrātisko partiju lomu ceļā uz jauno, demokrātisko valstu izveidi pēc Pirmā pasaules kara, kā arī izvērtēt to lomu starpkaru Eiropas demokrātiskajās valstīs.

Darba autors Latvijas politisko ideju vēstures pētniecības nozarē komentārus neprasa. Viņš publicējis vairākas grāmatas¹ un vairākus desmitus publikāciju par politisko domu Latvijā no 19. gadsimta līdz pat mūsdienām,² apliecinot savas plašās un daudzpusīgās zināšanas politikas teorijā, kuras spēj likt lietā, analizējot konkrētus notikumus un parādības. Attiecībā uz šajā recenzijā apskatītā darba tematiku un laikmetu jāatzīmē, ka Ivars Ījabs jau iepriekš publikācijās pievērsies līdzīgām tēmām, analizējot, piemēram, nacionālo jautājumu latviešu sociālistu politiskajā domā 19. un 20. gadsimta mijā³ un Miķeļa Valtera politisko domu.⁴

Pievēršoties grāmatas “Sociāldemokrātija un valsts dibināšana: Latvija” analīzei, būtiski uzsvērt tās sākumā norādīto, ka šis izdevums “*drīzāk ieskicē Latvijas sociāldemokrātijas attiecības ar Latvijas valsti, nevis pretendē uz šīs tēmas visaptverošu izpēti*”. Līdz ar to arī tā lasītājiem būtu jāielāgo, ka darbs nepretendē uz faktoloģisku “tā bija” atstāstu, bet gan sniedz vispārīgu priekšstatu par politiskā virziena un valsts attiecību galvenajām attīstības tendencēm. Darbs sadalīts sešās hronoloģiski secīgās nodaļās, pievērsties latviešu sociāldemokrātijai 19. un 20. gadsimta mijā, sociāldemokrātu atšķirīgajām pieejām valstiskumam un Latvijas autonomijai, lomai valsts dibināšanas posmā, Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas (LSDSP) darbībai,

kā arī latviešu sociāldemokrātijas liktenim pēc 1934. gada 15. maija valsts apvērsuma autoritārā režīma apstākļos, Otrajā pasaules karā un trimdā.

Darbs balstīts uz publicētajiem avotiem un literatūru. Autors atsaucas uz LSDSP rupu "Sociāldemokrāts", politiskajam virzienam un partijai piederīgu autoru izdevumiem un atmiņām, kas, kā autors pamatoti norāda, ne vienmēr ir objektīvas, ņemot vērā atmiņu autoru rakstīšanas mērķus, apstākļus (lielākā daļa atmiņu sarakstītas trimdā⁵) un citus faktorus. Tāpat pamatoti atzīmēts, ka sociāldemokrātijas vēsture kopš valsts neatkarības atjaunošanas nav daudz pētīta; šajā laika posmā sociāldemokrātijai veltīta viena monogrāfija – Aivara Strangas darbs par LSDSP un Kārļa Ulmaņa valsts apvērsumu 1934. gada 15. maijā.⁶ Ivara Ījaba pētījumā veiksmīgi integrēti padomju historiogrāfijas un starpkaru periodā izdoti darbi, kas atbalsta šo historiogrāfijas naratīvu, nepārņemot tiem raksturīgo tendenciozo vēstures skaidrojumu. Vienlaikus pētījumā trūkst plašāka izmantoto publicēto avotu un literatūras vērtējuma, kas būtu īpaši nozīmīgs attiecībā uz sociāldemokrātu atmiņām un padomju historiogrāfijas darbiem.

Kā viens no darba trūkumiem jāmin izmantoto materiālu vienpusīgums. Lasot darbu un sekojot līdzi, uz kādiem izdevumiem autors atsaucas, rodas priekšstats, ka sociāldemokrātijas vēsture uzrakstīta tikai no sociāldemokrātu rakstītiem darbiem – trūkst politisko oponentu vērtējuma. Piemēram, darbu būtiski papildinātu daudzveidīgāka prese, iekļaujot ne tikai "Sociāldemokrātu", bet arī citu partiju laikrakstu publikācijas, piemēram, no Latviešu Zemnieku savienības laikraksta "Brīvā Zeme".

Vēl viens trūkums ir tas, ka autors darbā nav izmantojis atmiņu institūcijās glabātos nepublicētos dokumentus. No ievērojamā materiālu klāsta, kas atrodas, piemēram, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā, varētu minēt apjomīgo

Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas arhīvu (3017. fonds) un sociāldemokrāta Friča Mendera arhīvu (3949. fonds), kas vērtīgi papildinātu izdevumu.

Ivara Ījaba darbu caurvij elegants un lasītājam viegli uztverams daudzu sarežģītu un kompleksu jautājumu izklāsts. Piemēram, darba pirmajā nodaļā, kurā sniegts ieskats latviešu sociāldemokrātijā 19. un 20. gadsimta mijā, viens no jautājumiem, kam veltīta uzmanība, ir Jaunā strāva. Būtiski, ka autors, skatot Jaunās strāvas kā sociāldemokrātijas Latvijā pirmsākumus, uzsver tās īpatnējo raksturu, norādot, ka tā nebija ne politiska partija, "*pat ne organizēta grupa – tā drīzāk bija ap "Dienas Lapu" samērā vaļīgi saistīts domubiedru un korespondentu tīkls*". Šāds skaidrojums ļauj ar tēmu nesaistītam lasītājam skaidrāk izprast kustības raksturu, nepārspilējot tās apjomu vai organizatoriskās spējas. Tāpat veiksmīgi aprakstīts Jaunās strāvas plašais darbības loks, autoram pievēršoties tēmām, kas skar ne tikai marxisma problemātiku, bet arī sieviešu emancipāciju un latviešu nacionālisma kritiku.

Viena no darba interesantākajām nodaļām ir otrā, kurā Ivars Ījabs kā politikas teorijas eksperts pievēršas sociāldemokrātijas teorijai. Šajā nodaļā skaidrota arī epizode par sociāldemokrātijas un nacionālisma paralēlo veidošanos un pastāvēšanu 19. gadsimta beigās. Autors norāda, ka sociāldemokrāti uzlūkoja nacionālistu kā "*buržuāzijas instrumentu darba ļaužu pakļaušanai*" un ka vienas sociālās klases pārstāvjiem no dažādām valstīm ir vairāk kopīga nekā dažādu sociālo klašu pārstāvjiem vienā nacionālā valstī. Tajā pašā laikā sociāldemokrātijai nav pret nacionālistu vērsta vai kosmopolitiska; valodas un kultūras pastāvēšanai nav nepieciešama norobežošanās nācijvalstī. Autors skaidro, ka valoda un kultūra būs dzīvotspējīgas federālā savienībā, kas apvienos daudzas darbaļaužu republikas, jo nacionālas valstis "*nepieciešamas vietējai buržuāzijai iekšējā tirgus nesaudzīgai izmantošanai*". Šajā

kontekstā pamatoti atzīmēts, ka 19. gadsimta beigās pretēji mūsdienām “*mazu nācijvalstu izplatība tika uzverta kā divainība, varbūt pat kā atgriešanās pie feodālās fragmentācijas*”. Vienlaikus autors atzīmē, ka sociāldemokrātiem 19. un 20. gadsimta mijā bija jāatzīst: nacionālisms darbojas kā ietekmīgs līdzeklis strādniecības vienošanai. Tas ilustrēts ar piemēru par nacionālo kustību Polijā, kas vājināja cara patvaldību, līdz ar to sociāldemokrātiem nacionālā kustība ir jāatbalsta. Tāpat svarīgi, ka atbalsts tautu pašnoteikšanās tiesībām nenozīmētu tiesības uz atdalīšanos, bet gan būtu daļa no sociāldemokrātu programmas.

Sociāldemokrātijas vēstures elegantais izklāsts ir papildināts ar fotogrāfijām no vairāku Latvijas atmiņu institūciju krājumiem, darbā iekļauti īsi biogrāfiski apraksti

par nozīmīgiem politiskā virziena pārstāvjiem, noslēgumā pievienoti citu valstu pētījumu kopsavilkumi, kas sniedz pārskatu par sociāldemokrātijas ceļiem citās starpkaru Eiropas valstīs.

Kopumā jāuzsver, ka Ivāra Ījaba darbs gan nesniedz fundamentāli jaunas zināšanas par sociāldemokrātiju Latvijā, tomēr izdevums ir vērtīgs pievienojums šī politiskā virziena vēstures skaidrojumā. Būtiski, ka sociāldemokrātijas un valsts attiecību galveno tendenču un likumsakarību skaidrojumā ir atrasta vieta arī vēstījumam par 20. gadsimta pirmās puses sociāldemokrātu likteņiem. Autora veikums apliecina, ka sarežģītas vēstures tēmas var aprakstīt vienkārši, lai vēsture un tās pētniecība spētu uzrunāt un būtu izprotama ne tikai akadēmiskām aprindām, bet arī plašākai sabiedrībai.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Piemēram, IVARS ĪJABS. Pilsoniskā sabiedrība: epizodes politiskās domas vēsturē. Rīga 2012; IVARS ĪJABS. Politikas teorija: pirmie soļi. Rīga 2018.
- ² Piemēram, IVARS ĪJABS. Strange Baltic Liberalism: Paul Schiemann's Political Theory Revisited. In: Journal of Baltic Studies 40, 2009, No. 4, pp. 495–515; IVARS ĪJABS. The Same Civil Society? Moral Identity and Perception of Politics Before and After 1991. In: Scientific Papers. University of Latvia. Political Science. Changing, Overlapping and Interacting Identities 2005, No. 680, pp. 129–138.
- ³ IVARS ĪJABS. The Nation of the Socialist Intelligentsia: The National Issue in the Political Thought of Early Latvian Socialism. In: East Central Europe 39, 2012, No. 2–3, pp. 181–203.
- ⁴ IVARS ĪJABS. Break Out of Russia: Miķelis Valters and the National Issue in Early Latvian Socialism. In: Journal of Baltic Studies 43, 2012, No. 4, pp. 437–458; IVARS ĪJABS. Revolucionārs un republikānis: Miķeļa Valtera politikas teorijas sākotnes. In: Administratīvā un Kriminālā Justīcija 2007, Nr. 2, 59.–69. lpp.
- ⁵ FĒLIKSS CIELĒNS. Laikmetu maiņa: atmiņas un atziņas. Lidingö 1961–1964; BRUNO KALNIŅŠ. Latvijas sociāldemokrātijas piecdesmit gadi. Stokholma 1956; VOLDEMĀRS BASTJĀNIS. Demokrātiskā Latvija: vērojumi un vērtējumi. Stokholma 1966; KLĀRA KALNIŅA. Liesmainie gadi: atmiņu vija. Stokholma 1964.
- ⁶ AIVARS STRANGA. LSDSP un 1934. gada 15. maija valsts apvērsums: Demokrātijas likteņi Latvijā. Rīga 1998.